

СЕКЦІЯ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ПРАВО НА СВОБОДУ СЛОВА ЯК ІНДИКАТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Гнатенко М. П.

*здобувач вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем
зі спеціальності 081 Право
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Науковий керівник: Чукаєва В. О.
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави і права,
конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Історія людства просякнута прагненням до свободи, яка відкриває перспективу розвитку як держав, так і окремої людини, що свідчить про актуальність проблеми свободи. Одним з аспектів проблеми свободи є право на свободу слова, реалізація якого важлива і на національному, і на міжнародному рівні. Зокрема, йдеться про засоби масової інформації, що мають бути незалежними, об'єктивно й всебічно висвітлюючи різноманітні події державного і світового масштабу. Адже ЗМІ впливають на формування загальної думки щодо важливих для функціонування держави подій та соціальних процесів. Йдеться про висвітлення кризових явищ в економіці, політиці, культурі, питань гендерної та соціальної політики тощо, при розкритті яких ЗМІ мають реалізовувати право на свободу слова поза будь-яким тиском, у т. ч. й з боку держави.

На жаль, наразі можна спостерігати чимало прикладів у світі, коли держава втручається у роботу ЗМІ, наприклад, закриваючи опозиційні канали, що є порушення права на свободу слова. У зв'язку із зазначеним актуальним залишається питання про те, як міжнародному співтовариству забезпечити ефективний механізм реалізації права на свободу слова.

Актуальність проблеми права на свободу слова полягає і в чіткому визначенні її меж, і в необхідності розрізняти поняття свободи та

свавілля, яке межує з анархією та тероризмом. На жаль, інформація, поширювана у соціальних мережах, яка, на перший погляд, «пропагує» свободу, не завжди відповідає державним нормативно-правовим актам, спрямовуючись *на заперечення*: 1) цінності життя окремої людини (наприклад, заклики чи доведення до самогубства підлітків); 2) загальнодержавних цінностей (наприклад, порушення кордонів держави).

Дослідженням проблеми права на свободу слова займалися різні вчені. Так, Ю.О. Фігель розглядала питання, пов'язані з обмеженням прав людини; В.В. Середюк – проблему свободи масової інформації в Україні, засоби її конституційно-правового регулювання; Т.М. Заворотченко – українську систему політичних прав і свобод людини й громадянина, Т.М. Слинко, О.В. Скрипнюк – свободу слова та думки в Україні з огляду на її конституційно-правові гарантії. Різні аспекти цієї проблематики аналізували: П.М. Рабінович, М.Я. Швець, А.І. Марущак, Р.А. Калюжний, Ю.Г. Барабаш, В.С. Цимбалюк, С.В. Шевчук, А.Ю. Олійник та інші.

Починаючи аналіз даної проблеми, слід зауважити, що право на свободу слова означено у ст. 34 Конституції України: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [3, с. 10]. Так, у даній статті зацитувано, що свобода слова є пріоритетом України, у зв'язку з чим держава не має права застосовувати до людини жодних санкцій за її світоглядну позицію чи переконання (звісно, якщо вони не суперечать законам України).

Яскравим прикладом державного втручання в життя окремої особистості й порушення її права на свободу слова слугує життєвий шлях видатного українського поета, літературознавця, правозахисника Василя Стуса за радянської влади. Так, В. Стус був заборонений у радянській літературі, його вірші знищувалися, оскільки в них, на думку КДБ, «містяться наклепницькі вигадки, що порочать радянський державний і суспільний лад. Їх автор з ворожих нашому суспільству позицій зводить наклеп на радянську дійсність, політику КПРС щодо села...» [7, с. 203]. Зокрема, була знищена остання збірка поета «Птах душі» (приблизно 300 віршів). Через свою чітко означену світоглядну позицію та творчу діяльність В. Стус був двічі заарештований. Історія його життя яскраво ілюструє ситуацію з правом на свободу слова за часів радянської влади.

Окремо варто відзначити фіктивну роль адвокатів у процесі, які не захищали інтереси своїх клієнтів. Адже разом зі В. Стусом багато людей

постраждали через свої погляди та переконання, зокрема: правозахисник В'ячеслав Чорновіл, дисидент Левко Лук'яненко, художниця Алла Горська, поет Іван Світличний, літературознавиця Михайлина Коцюбинська, поет Микола Горбаль та інші. При цьому, у Конституції УРСР 1978 р. було закріплено у ст. 48 свободу слова, друку, а у ст. 9 утвердження свободи слова зазначалося як один із системоутворюючих напрямів демократизації суспільства [4]. І хоча у ст. 45 Конституції УРСР забезпечувався і гарантувався розвиток наукової та художньої творчості [4], були репресовані ті, хто вільно мислив і висловлював свої думки. Це – яскравий приклад того, що право на свободу слова має бути не тільки закріплене у конституції держави, а ще й впроваджуваним на практиці.

У даному контексті слід зауважити, що до основних міжнародно-правових актів у сфері захисту прав та свобод людини належать:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН в Парижі, де закріплено права людей на свободу (ст. 3), свободу думки (ст. 18), свободу переконань (ст. 19), свободу мирних зборів (ст. 20) [2].

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН (набрав чинності 3 січня 1976 року), де закріплено право на самовизначення (ст. 1), право на участь у культурному житті (ст. 15) [6].

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН (набрав чинності 23 березня 1976 року), де закріплено право на свободу та особисту недоторканність (ст. 9), право на вільне пересування (ст. 12), право на свободу думки (ст. 18), право на свободу слова (ст. 19) [5].

4. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод, прийнята 4 листопада 1950 року (набрала чинності 3 вересня 1953 року), де закріплено право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5), право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8), право на свободу думки (ст. 9), право на свободу вираження поглядів (ст. 10), право на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13) [1].

Основні міжнародно-правові акти у сфері захисту прав і свобод людини були прийняті після Другої Світової війни як відповідь на виклики того часу. Права та свободи людини мали бути юридично закріплені на міжнародному рівні, що сприяло б демократизації прав громадськості та зменшенню ризику виникнення нових диктаторських режимів, адже під час Другої Світової війни, через тоталітарні режими, за яких права та свободи людей не забезпечувалися, світ втратив мільйони життів.

Похідним від обмеження свободи слова і думки є обмеження права на виїзд за кордон. Яскравим прикладом порушення права на

пересування була політика СРСР. Наприклад, 1 червня 1922 р. були введені правила, згідно з якими для виїзду за кордон потрібний був дозвіл від Народного комісаріату закордонних справ. 5 червня 1925 р. було введено «Положення про в'їзд та виїзд із СРСР», яке ще більше ускладнило ці процеси.

22 січня 1933 року Й.В. Сталін і В.М. Молотов підписали директиву ЦК ВКП (б) та РНК СРСР «Про попередження масових виїздів голодуючих селян за продуктами», що забороняла селянам виїзд за кордони України, заблоковані військовими підрозділами. Наслідки директиви вражають: майже 200 тисяч селян було заарештовано, з них понад 186 тисяч силоміць повернуті додому, тобто приречені на голодну смерть. Мета цих дій – приховати інформацію про реальність. Голодомор був спрямований на знищення свободи слова: на кінець 1920-х – на початок 1930-х років в Україні відбулося приблизно 5 тисяч повстань за участю близько мільйона людей [8]. До речі, 8 червня 1934 року було прийнято закон, в якому визначалося покарання за втечу громадян через кордон – смертна кара. Порушниками оголошувалися й родичі втікачів.

Загалом зазначена політика та її наслідки являють собою злочин проти українського народу та державності. Адже людина, на відміну від інших живих істот, наділена здатністю мислити й висловлювати свої думки. У зв'язку з цим слід зазначити, що обмеження права на свободу слова дорівнює обмеженню свободи особистості, наслідком чого виступає моральна та інтелектуальна деградація людини, яку заповонив страх.

Отже, право на свободу слова – це основоположне право людини, закріплене в Конституціях держав та міжнародно-правових актах, і, зокрема, у Конституції України. Загалом свобода слова є показник демократичності держави, спрямованої на розвиток вільної особистості, думка якої враховується при прийнятті важливих рішень. Однак на часі у нашій державі не завжди дотримано цей статут: доступ до інформації є обмежений, а свідомість громадян затьмарюють розважальними програмами, відволікаючи від проблем, які залишаються не вирішеними.

Література:

1. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод від 4.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text Заголовок з екрана.

2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text Заголовок з екрана.

3. Конституція України. Суми : ВВП Нотіс, 2021. 56 с.

4. Конституція УРСР від 20.04.1978 № 888-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text> Заголовок з екрана.

5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text Заголовок з екрана.

6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

7. Справа Василя *Стуса*. Збірка документів з архіву колишнього С74 КДБ УРСР. / уклад. В. Кіпіані. Харків: Віват, 2021. 688 с.

8. Фрагмент інтерв'ю Володимира В'ятровича. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28140083.html> Заголовок з екрана.

ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ДО ЗАКОНОПРОЕКТІВ № 6368 І № 6369 ЩОДО МНОЖИННОГО ГРОМАДЯНСТВА

Зозуля О. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач науковим сектором порівняльного конституційного
та муніципального права
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Питання множинного громадянства в Україні насамперед пов'язане з фактичною наявністю подвійного громадянства у значній кількості громадян України, активним наданням свого громадянства державою-агресором, існуванням значної української діаспори. В цьому контексті слід зауважити законопроекти від 02.12.2021 р. реєстр. № 6368 [1] і реєстр. № 6369 [2] (та альтернативні до них – від 09.12.2021 р. реєстр. № 6368-1 [3] і від 10.12.2021 р. реєстр. № 6369-1), спрямовані на формування однозначного ставлення держави до множинного громадянства та усунення існуючих прогалин і суперечностей Закону України «Про громадянство України» від 18.01.2001 р. № 2235-III. Саме тому в контексті вдосконалення інституту громадянства в Україні нами й вбачаються актуальними питання переваг і недоліків означених законопроектів.

Загалом названі законопроекти дещо уточнюють, лібералізують та осучаснюють чинне законодавство про громадянство. Так, позитивними новаціями законопроекту від 02.12.2021 р. реєстр. № 6368 є: запропонований механізм запобігання набуттю подвійного громадянства